

DANA BALÁKOVÁ\*

**Zo života vybraných biblických frazém<sup>1</sup>**

BALÁKOVÁ, D.: From the Life of Selected Biblical Phrasemes. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 2, pp. 386-393 (Bratislava).

The study focuses on three biblical phrasemes: *umývať si ruky* [to wash one's hands], *kto seje vietor, zožne búrku* [He who sows the wind, shall reap the whirlwind], *Ako kto seje, tak žne* [Whatever a man sows, that he will also reap]. It discusses them in relation to their source texts, confronts their vitality in the usage of the respondents of the young generation on the basis of questionnaire research in three languages (Slovak, Czech and Russian), as well as in intra- and interlinguistic relations (three-generation comparison of Slovak and Czech). The intertextual dimension is applied not only in relation to the proto-text (the Bible), but also in the recording of the way they are applied in written texts. The material starting point is the Slovak National Corpus.

Bible, Slovak national corpus, biblical phrasemes, communicative application of phrasemes, realization forms of phrasemes.

**Úvod**

Motivácia výberu frazém, ktoré budeme v našom príspevku pertraktovať, vyplývala z pozorovaní výsledkov sociolingvistických výskumov slovensko-ruských<sup>2</sup> a slovensko-českých.<sup>3</sup> Pri vyhodnocovaní dotazníkov sme totiž zaznamenali isté divergentné/konvergentné tendencie v rámci jazykových vzoriek respondentov<sup>4</sup> posudzujúcich jednotky ekvivalentné v spomínaných jazykoch,<sup>5</sup> konkrétne ide o frazeolexému *umývať si ruky* (*umývať si ruce*; *умывать, мыть руку*), ako aj dve frazeotextémy – parémie *Kto seje vietor, zožne búrku* (*Kdo seje vítr, sklízí bouři*; *Кто сеет ветер, пожнёт бурю*) a *Ako kto seje, tak žne* (*Jak kdo/co člověk zaseje, to také sklídí*; *Что посеешь, то и пожнешь*). Zámerom výskumov bolo identifikovať nielen frazeologickú kompetenciu probandov,<sup>6</sup> ale aj ich schopnosť usúvzťažniť ich s pramennou

\* Doc. PhDr. Dana Baláková, PhD., ORCID 0009-0000-0082-928X, Katedra slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku, Hrabovská cesta 1B, 034 01 Ružomberok, dana.balakova@ku.sk.

<sup>1</sup> Štúdia je výstupom z grantového projektu VEGA 1/0646/22 *Interkontextovosť biblickej frazeológie*.

<sup>2</sup> Балакова, Д. – Ковачова, В. – Мокиенко, В. М.: Наследие Библии во фразеологии. Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, Philosophische Fakultät, 2013. 307 с.

<sup>3</sup> Baláková, D. – Kováčová, V.: K výskumu biblickej frazeológie. Ružomberok: Veda, 2017. 234 s.

<sup>4</sup> Každá vzorka bola zastúpená 130 probandmi (v medzijazykovej aj intrajazykovej komparácii – spolu 910 respondentov).

<sup>5</sup> Иванов, Е. Е. – Мокиенко, В. М. (ред.): Лепта библейской мудрости. А-О, П-Я. Могилев: МГУ, 2019, 288 с., 308 с.

<sup>6</sup> Frazeologická kompetencia sa v dotazníkových výskumoch zisťovala na základe škály odpovedí na osi: aktívna znalosť (poznám, používam, viem/neviem vysvetliť) – pasívna znalosť (poznám, nepoužívam, viem/neviem vysvetliť) – neznalosť (nepoznám).

bázou, a práve pri uvedených biblických frazémach sa nám ukázali výrazné rozdiely či zhody (interjazykové, ale aj intrajazykové medzigeneračné), na ktoré sústredíme pozornosť. V našej prezentácii uvedených troch frazém budeme postupovať nasledujúcim spôsobom: identifikujeme pramennú bázu (pretext/y);<sup>7</sup> všimneme si reflex v jazyku (frazéma ako text v slovníkoch); priblížime frazeologickú/frazeokultúrnu kompetenciu probandov zastúpenú jednotlivými jazykovými vzorkami, t. j. aktívnu znalosť (živosť v reči) a neznalosť (odpovede nepoznám)/schopnosť usúvzťazniť uvedené jednotky s prameňom; všimneme si vzťah motivant – motivát, t. j. základnú podoba frazémy a jej realizačné uplatnenie v písaných komunikátoch, vychádzajúc zo slovenského korpusového materiálu (intencionálne z podkorpusu publicistických textov).<sup>8</sup>

## UMÝVAŤ SI RUKY

Začneme prezentáciou frazeolexémy najskôr vo vzťahu k pretextu. Daná frazeologická jednotka (ďalej aj FJ) sa vzťahuje: jednak k starozákonným prameňom (SZ), k Žalmu Dávida – *V nevinosti si ruky umývam a kráčam okolo tvojho oltára, Pane* (26,6), a k Asafovmu žalmu – *Nuž povedal som si: „Veru nadarmo som si srdce čisté zachoval a v nevinosti som si ruky umýval“* (73,13), jednak k novozákonnému textu, Evanjeliu podľa Matúša – *Keď však Pilát uvidel, že už nič nepomôže, ba že pobúrenie ešte silnie, vzal vodu, umyl si ruky pred zástupom a vyhlásil: „Ja nemám vinu na tejto krvi. To je vaša vec!“* (27,24). Umývanie častí tela (rúk a nôh) malo v SZ od počiatku predovšetkým rituálny charakter (spájalo sa s kňazskou službou),<sup>9</sup> nadobúda však aj etický rozmer (obraz vnútornej i vonkajšej nevinosti) a predstavuje i právny úkon, čo „zachytáva text z *Ras Šamry (Ugarit)*, kde sa píše, že ak adoptovaný syn túži po slobode, musí si umyť ruky, čo je symbolom očistenia. Týmto úkonom sa stáva slobodným od predchádzajúcich vzťahov“ (Pilátov akt očisty).<sup>10</sup>

V rámci sledovania intertextuality v reláciách pretext (prameň) – text (frazéma), t. j. reflex v jazyku, vidíme, že v slovenských lexikografických dielach figuruje v *Slovníku súčasného slovenského jazyka*<sup>11</sup> (heslo *Pilát*) v podobe prirovnania *umývať si ruky ako Pilát*, v staršom slovníku<sup>12</sup> v podobe slovesnej syntagmy *umývať si ruky* (heslo *umývať*). Pri nahliadnutí do publikácie *Lepta biblickej múdrosti*<sup>13</sup> (výber biblických frazém v 19 jazykoch) sa ukazuje, že relácia implicitnosť – explicitnosť v jazykoch varíruje, a to tak v slovanských, napr.: *умывать/умыть руку* (rus.), *pramu/onpramu (umivatu/umumu) pyke* (srb.), *umywać ręce* (poľ.) – *prati/oprati ruke*, resp. *prati/oprati ruke kao Pilat* (chorv.), *umýt/umývat si ruce [jako Pilát]* (čes.), ako aj neslovanských, napr.: *to wash one's hands* (angl.) – *s'en laver les mains (comme Pilat)* (fr.).

Pokiaľ ide o sociolingvistický výskum realizovaný v slovanských jazykoch (výsledné hodnoty trojjazykového výskumu ďalej prezentujeme v poradí slovenský/český/ruský), tak táto frazéma vzhľadom na vyššie uvedenú alternáciu podôb bola v dotazníku respondentom predložená na posúdenie bez comparata aj z toho dôvodu, že sme pri jednotlivých FJ usilovali o spoznanie kultúrnej kompetencie, resp. probandi označovali FJ, ktoré pociťovali ako biblické,

<sup>7</sup> Využívame katolícky preklad Biblie dostupný na <https://biblia.sk>.

<sup>8</sup> prim-10.0-public-inf-sk. Bratislava: JÚLŠ SAV, 2024; <http://korpus.juls.savba.sk>

<sup>9</sup> Hroboň, B. – Kacian, A. (eds.): Komentáre k Starému zákonu. 10. zv. Žalmy 26-50. Trnava: Dobrá kniha, 2022, s. 61.

<sup>10</sup> Hroboň, B. (ed.): Komentáre k Starému zákonu. 5. zv. Žalmy 51-75. Trnava: Dobrá kniha, 2017, s. 629.

<sup>11</sup> Jarošová, A. (ed.): Slovník súčasného slovenského jazyka. O-Pn. Bratislava: Veda, 2021. Dostupný na: <https://slovník.juls.savba.sk/>

<sup>12</sup> Peciar, Š. (red.): Slovník slovenského jazyka. IV. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1964. Dostupný na: <https://slovník.juls.savba.sk/>

<sup>13</sup> Иванов, Е. Е. – Мокиенко, В. М. (ред.): Лепта библейской мудрости. П-Я, с. д., s. 74-76.

a proprium Pilát by bolo viac-menej jednoznačnou indíciou. Ako sme pri zdôvodňovaní výberu FJ uviedli, pri tejto frazéme sa nám v rámci výskumu na vzorke mladej generácie ukázali výrazné medzijazykové diferenciácie: kým na strane slovenských a českých respondentov filiácia danej jednotky s Bibliou vykazovala hodnoty (uvádzané budú v celej štúdii v percentách) 37/32, u ruských bola minimálna (3). V nasledujúcich výskumoch slovensko-českých sa ukázali isté zhody i rozdiely: v rámci trojgeneračného intrajazykového slovenského výskumu pociťovanie spätosti s biblických prameňom malo medzigeneračne (v postupnosti od mladej generácie cez strednú k seniorom) zvyšujúci trend (37 – 39 – 46), pri českých respondentoch sa ukázala tendencia opačná (32 – 21 – 14).

Frazeologická kompetencia mladej generácie z hľadiska aktívnej znalosti (poznám, používam) v komparácii troch jazykov (14/7/61) bola najvyššia u ruských respondentov a výrazne prevyšovala jeho náprotivky; z intrajazykového slovensko-českého trojgeneračného výskumu vyplynulo, že smerom k starším vekovým kategóriám sú výsledky priaznivejšie – tak na slovenskej (14 – 27 – 24), ako aj českej strane (7 – 27 – 16). Miera neznalosti v rámci trojjazykového výskumu (28/25/4) sa pohybovala na porovnateľnej úrovni u slovenských a českých probandov, minimálna bola u ruských respondentov; pokiaľ ide o neznalosť v rámci intrajazykových výskumov, na slovenskej strane bola najvyššia u mladej generácie (28 – 15 – 16), podstatne nižšia a porovnateľná pri starších vekových kategóriách; na českej strane porovnateľná medzigeneračne, u seniorov najvyššia (25 – 24 – 31).

Lingvistické výskumy dokladujú,<sup>14</sup> že textový úzus, frekvencia frazém v reči a lexikografické zachytenie nie sú korelujúcimi veličinami, a preto naše kroky vo výskume viedli k sledovaniu uplatňovania FJ v písaných textoch. Dostávame sa tak k poslednému článku našej triády vo vzťahu k danej frazéme – k jej vitalite a realizačným podobám (posttextom) zo strany prestížnych používateľov jazyka vo vymedzenej komunikačnej sfére.<sup>15</sup> Po nahliadnutí do SNK (podkorporu publicistických textov) možno konštatovať, že po analýze prvých cca 1000 odkazov sa spojenie *umyt'/umývať si ruky* ako frazéma (t. j. po vyradení všetkých aktuálnych syntagiem) vyskytuje len v cca 15 % prípadoch. Keďže táto FJ sa vyskytuje aj v rozšírenej podobe prirovnania, zaujímala nás aj približná kvantifikácia pomeru *umývať si ruky* verzus *umývať si ruky ako Pilát*. V tomto ohľade má podstatne nižšiu frekvenciu uplatnenia dané spojenie ako prirovnanie (v pomere cca 10 : 1), teda prax ukazuje, že spojenie (minimálne v korpuse publicistických textov) je vo vedomí používateľov jazyka natoľko ustálené ako frazéma, že jej skrátená podoba postačuje na identifikovanie archisémy.

Sledujúc printové médiá, možno zaznamenať, že platformy profánnej publicistiky, ale aj náboženskej komunikačnej sféry (pochopteľne, v náboženských komunikátoch sa realizuje aj v pramennom kontexte) využívajú danú FJ frekventovane a rozličným spôsobom (v jej skrátenej i rozšírenej podobe). V rámci prirovnávacej časti sa realizuje propriálny komponent (comparatum *Pilát*) aj s ďalšou špecifikáciou (hoci ortograficky diferencované: ako *Poncius Pilátus/pontský Pilát/Pilát Pontský*), ojedinele modifikovane aj komponent apelatívny (ako *rímsky miestodržiteľ*).

Z ďalších uplatnení tejto FJ stoja za zmienku realizačné podoby, ktoré nemožno nazvať explicitným prirovnaním, keďže sa narúša štruktúra prirovnania – prirovnávací operátor ako predpokladová báza formálnej aj obsahovej stránky chýba, v kontexte sa však nahrádza

<sup>14</sup> Baláková, D. – Kováčová, V.: K výskumu biblickej frazeológie, c. d., s. 148.

<sup>15</sup> Výber mediálnej sféry (tradičných médií) nám umožnil v rámci printových zdrojov analyzovať komunikáty profánneho charakteru, ako aj texty z prienikovej náboženskej komunikačnej sféry.

adverbiom, komponentom vo funkcii adverbálne, keďže používateľ jazyka pociťuje potrebu vyjadrenia danej frazémy v úplnosti obrazu/odkazu – hoci modifikovane:

- A najmä by nebolo dobré, *keby sme si pilátovsky umyli ruky...* / ... no *nemusel si pilátovsky umývať ruky*, lebo ich mal čisté.

K ďalším alúziám/reminiscenciám na historický/biblický kontext (bez explicitnej prirovnávacej platformy) sú napr. aj ďalšie realizačné podoby (v poslednom uvedenom príklade sa modifikácia realizuje v pozícii subjektu, v rámci ktorého sa kontaminujú propriá novozákonnej historickej postavy a vtedajšieho premiéra V. Mečiara):

- Hrozí nám, že *sa staneme* – či už ako inštitúcie, alebo ako ľudia zo západného sveta – *Pilátmi, ktorí si umývajú ruky...* / Nesmieme si zobrať za vzor *Piláta Pontského* a jednoducho *si umyť ruky* / Spor pána prezidenta sa týka iba a výlučne pána Kováča a parlamentu. *Pilát Vladimír si umýva ruky*.

V iných prípadoch sa v realizačnej podobe frazémy vynecháva slovesná syntagma a uplatňuje sa len komparátor a comparatum (*ako Pilát*), ktorý autor považuje za postačujúci komponent, aby sa vo vedomí používateľov jazyka vybavil historický kontext a príslušná archaisma:

- Odmietli uznať, že výskumy skvelých vedcov vyústili do objektívneho chápania Prírody a *ako Pilát* zaobchádzajú s otázkou pravdy, akoby to bol žart. / Bežný úradník – podobne *ako Pilát* – samozrejme, vie, aká je pravda, no bojí sa porušiť zákon, ktorému slúži. / Niekedy sú hriechy zo zanedbania a riešenia „*ako Pilát*” vážnejšie než mnohé iné hriechy. / Filozof si zložil ruky cez prsia a usmial sa: „Nebuďme *ako Pilát*!”

Ako sme vyššie uviedli, FJ *umývať si ruky* sa v sledovanom korpuse uplatňovala frekventovanejšie ako jej variantná podoba v rozšírenej podobe prirovnania. Frazéma vo svojej štruktúre predpokladá životný ľavovalenčný participant, ktorý je lexikálno-premenlivým komponentom. Všimli sme si teda subjekt z hľadiska lexikálneho obsadenia.

Prototypom je, pochopiteľne, Pilatus Pontius. V súvislosti s tým, že analýzu uplatnenia tejto frazémy sme realizovali v podkorpuse publicistických textov, zbavovanie sa zodpovednosti sa vzťahovalo na konkrétnych predstaviteľov vlády (či všeobecne vlády, režimu a pod.) či inštitúcií. V ojedinelej realizačnej podobe sa v pozícii ľavovalenčného participanta ocitlo neživotné abstraktné substantívum *šťastie* – *Šťastie si nad vami umylo ruky*.

Po nahliadnutí do spracovania českého frazeologického fondu<sup>16</sup> vidíme, že súčasťou jej štruktúrneho opisu je aj ďalší lexikálno-premenlivý komponent *mýt si ruce nad něčím / někým*. Vo variantnej podobe *umývať si ruky alebo umývať si ruky nad niečím, niekým* ho uvádza vo svojom diele aj J. Skladaná.<sup>17</sup>

Na základe analýzy korpusových odkazov možno konštatovať, že toto predložkové spojenie sa hojne využíva aj v slovenskom jazyku – preferenčne *nad niečím* (nad kauzou, situáciou, procesom – ako je to v nižšie uvedených ukážkach, ale v podstate nad čímkoľvek). Dané predložkové spojenie evidentne vyplýva z udalosti – vynesenia verdiktu *nad Ježišom*, ktoré sa do danej frazémy premietlo ako potenciálne komponentové doplnenie (adverbálne zreteľa).

- Vedenie banky si však *nad celou kauzou* umýva ruky. / Položením pravítka medzi vraha a obeť si *nad situáciou* umyjeme ruky. / Prezident si pred voľbami umýva ruky *nad kauzou Gaulieder*. / Mnohí politici EÚ boli totiž presvedčení, že Obama si „umyl ruky“ *nad mierovým procesom* na Blízkom východe. / Mesto si *nad všetkým* už umýva ruky...

<sup>16</sup> Čermák, F.: Slovník české frazeologie a idiomatiky 3. Praha: LEDA, 2009, s. 699.

<sup>17</sup> Skladaná, J.: Ukryté v slovách. Bratislava: SPN, 2012, s. 139.

## KTO SEJE VIETOR, ŽNE BÚRKU – AKO KTO SEJE, TAK ŽNE

Ďalšie frazeologické jednotky, ktoré si bližšie všimneme na základe v úvode avizovaných dôvodov, sú parémie obsahujúce vo svojej štruktúre slovesá *siat'* a *žať*. S výrazom *žatva* (žne) sa v Biblii možno stretnúť v troch základných významoch (v reláciách zákona príčiny a následku): v pôvodnom, v prenesenom pozemskom (eticko-psychologickom) a prorocko-eschatologickom, keďže každý čin (skutok pozitívny či negatívny) nachádza svoj reflex v časnosti i večnosti.<sup>18</sup> Pozrieme sa aspoň výberovo<sup>19</sup> na niektoré pramenné zdroje.

Prvá parémia je spätá s knihou Ozeáša, proroka pôsobiaceho v čase „nábožensko-mravného úpadku Izraelského kráľovstva“ zapríčineného kompromisom s „kanaánskou modloslužbou“ (s kultom pohanského božstva plodnosti a úrodnosti boli „takmer vždy spojené sexuálne výstrednosti a prostitúcia“), ktorý zdôrazňuje, že „iba Jahve, a nie Baal, dáva požehnanie a zaručuje úrodnosť ich krajiny“.<sup>20</sup> Múdroslovný výrok *Lebo vietor sejú a budú žať víchricu; nemá stebľa, neurodí múku výhonok, a ak urodí, zjedia ju cudzinci*. (Oz 8,7) sa vzťahuje metaforicky na Izrael v tom zmysle, že „bez kontaktu s Bohom sa necháva zvädzať duchom smilstva, uctieva teľa a nie toho, kto je pôvodcom zrna, ostáva prázdny, bez klasu, resp. duch – vietor smilstva ho nedokáže oplodniť na rozdiel od Pánovho ducha“ a „satie bez Boha prináša víchricu“.<sup>21</sup>

Prameňom druhej parémie sú napr. starozákonné sapienciálne knihy (Príslovia, Žalmy), ale aj novozákonné pramene, napr.<sup>22</sup> List Galaťanom. Ide o nasledujúce pretexty: starozákonné *Kto seje neprávosť, ten bude skazu žať...* (Prís 22,8), *Tí, čo sejú v slzách, s jasotom budú žať...* (Ž 126,5); novozákonný *Čo človek zaseje, to bude aj žať* (Gal 6,7). Ako z uvedených prameňov (ale hlavne širších kontextov) vyplýva, významovo bližšie sú si pretexty Oz (8,7) a Prís (22,8), keďže v oboch prípadoch ide o varovanie pred konaním, dôsledky ktorého sú negatívne (spoločenstvo, jednotlivca nevyhnutne stihne trest); žalmický pramenný zdroj skôr smeruje k nabádaniu na vytrvanie v pozitívnej (hoci náročnej) činnosti s príslubom odmeny; prezentovaný novozákonný pretext má gnómickú platnosť subsumujúcu alternatívne možnosti a z nich vyplývajúce konsekvencie.<sup>23</sup>

Pokiaľ ide o reflex v slovenskom lexikografickom spracovaní, prvú parémiu nachádzame zachytenú v *Slovníku súčasného slovenského jazyka*:<sup>24</sup> *Kto seje vietor, žne búрку* – kto spôsobuje zlo, nezhody, musí nieť i následky (heslo kto), druhú v *Krátkom slovníku slovenského jazyka*<sup>25</sup> v podobách *Ako kto seje, tak žne* (heslo siat') – výsledok býva primeraný námahe, a *Ako zaseješ, tak budeš žať* – výsledok zodpovedá úsiliu (heslo žať); v staršom spracovaní<sup>26</sup> je druhá parémia uvedená tiež v dvoch podobách: *Ako kto seje, tak žne* (porek.) – kto ako robí, tak sa má (heslo

<sup>18</sup> Alleman, J.-J. von a kol.: Biblický slovník. Praha: Kalich, 1987, s. 344-345. Do češtiny preložil J. Miřejovský.

<sup>19</sup> Podrobnú analýzu pozri: Novotný, A.: Biblický slovník. 1. Praha: Kalich, 1956, s. 1344.

<sup>20</sup> Sväté písmo. Trnava: SSV 1996, s. 1871 (komentáre J. Heribana).

<sup>21</sup> Dubovský, P. – Panczová, H. – Tiňo, J. (eds.): Komentáre k Starému zákonu. 4. zv. Ozeáš, Joel, Amos. Kežmarok: Vivit, 2015, s. 172.

<sup>22</sup> Spojenie sa nachádza aj v modifikovanej podobe, s konkretizujúcim významom: *Ved' kto skúpo seje, skúpo bude aj žať; kto seje štedro, štedro bude aj žať*. (2Kor 9,6)

<sup>23</sup> Ten, koho vyučujú slovo, nech sa delí o všetky dobré s tým, kto ho vyučuje. Nemýľte sa: Boh sa vysmievať nedá. *Čo človek zaseje, to bude aj žať*. Lebo kto seje pre svoje telo, z tela bude žať porušenie. Ale kto seje pre ducha, z ducha bude žať večný život. Neúnavne konajme dobro, lebo ak neochabneme, budeme v pravom čase žať. Kým teda máme čas, robme dobre všetkým, ale najmä členom rodiny veriacich. (Gal 6,6-10)

<sup>24</sup> Jarošová, A. – Buzássyová, K. (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. H-L. Bratislava: Veda, 2011. Dostupný na: <https://slovník.juls.savba.sk/>

<sup>25</sup> Kačala, J. – Pisarčíková, M. – Považaj, M. (eds.): Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava: Veda, 2003. Dostupný na: <https://slovník.juls.savba.sk/>

<sup>26</sup> Peciar, Š. (ed.): Slovník slovenského jazyka. IV., V. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1964, 1965. Dostupný na: <https://slovník.juls.savba.sk/>

siať), *Ako (čo) zaseješ, tak (to) budeš žať* – o výsledku primeranom k vynaloženému úsiliu al. k predchádzajúcej činnosti vôbec (heslo žať). Obe parémie majú ekvivalenty aj v češtine a ruštine<sup>27</sup> (*Kdo seje vítr, sklídí bouřku*/Кто сеет ветер, пожнёт бурю – *Co kdo (člověk) zaseje, to také sklídí*/Что посеешь, то и пожнешь) a boli aj účasťou vyššie uvedených sociolingvistických výskumov, realizovaných dotazníkovou metódou.

Výsledky trojjazykovej komparácie (slovenskej/českej/ruskej) u mladej generácie z hľadiska filiácie s pramenným textom dokladujú, že parémie sú zo strany probandov spájané pri prvej jednotke (*Kto seje vietor, zožne búrku*) na úrovni 15/19/12, pri druhej (*Ako kto seje, tak žne*) s hodnotami 29/29/3, t. j. v oboch prípadoch sú najmenej s pramenným textom filiované zo strany ruských respondentov. V rámci intrajazykového trojgeneračného výskumu sú údaje nasledujúce: pri prvej parémii na slovenskej strane (15 – 15 – 23), t. j. medzigeneračne ide o rovnaké hodnoty (u seniorov najvyššie), na českej strane (19 – 15 – 4) majú medzigeneračne klesajúci trend (výrazne najmä u seniorov); pri druhej parémii na slovenskej strane (29 – 25 – 41) hodnoty poukazujú na medzigeneračne mierne klesajúci trend (cezgeneračne – u seniorov s najpriaznivejšími výsledkami), na českej strane (29 – 15 – 13) na medzigeneračne klesajúci.

Pokiaľ ide o frazeologickú kompetenciu v trojjazykovej komparácii, tak aktívna znalosť prvej parémie (*Kto seje vietor, žne búrku*) zo strany mladej generácie (8/28/25) je najnižšia u slovenských respondentov, medzigeneračne má však stúpajúci trend (8 – 21 – 20), na českej strane vidíme tendenciu opačnú (28 – 25 – 16). Pri druhej parémii (*Ako kto seje, tak žne*) trojjazyková komparácia aktívnej znalosti preukazuje výraznejšie rozdiely – jednak smerom k prvej parémii (je v podstatnej miere v úzke respondentov používanjšia), jednak medzi respondentskými vzorkami mladej generácie (25/57/66), t. j. vykazuje viac ako dvojnásobne vyššie hodnoty oproti slovenským výsledkom u probandov českých a ruských; intrajazykovo má však na slovenskej strane vzrastajúcu tendenciu (25 – 36 – 42), na strane českej, naopak, klesajúcu (57 – 38 – 29).

Všimneme si aj neznalosť (odpovede nepoznám) oboch parémií: čo sa týka prvej parémie *Kto seje vietor, zožne búrku* v trojjazykovej komparácii (41/39/21), neznalosť na strane slovenských a českých probandov je porovnateľná a takmer dvojnásobná v porovnaní s ruským náprotivkom, v intrajazykovom výskume slovenskom (41 – 24 – 26) i českom (39 – 17 – 16) má medzigeneračne klesajúcu tendenciu. Neznalosť pri druhej parémii *Ako kto seje, tak žne* v trojjazykovom porovnaní je oproti prvej podstatne nižšia (11/8/2), opäť však v prospech ruských respondentov; v intrajazykovom výskume slovenskom má tendenciu klesajúcu (11 – 7 – 6), v českom medzigeneračne identickú, cezgeneračne nižšiu (8 – 8 – 4).

Ďalším špecifikom smerom k oboj uvedené parémiám v rámci výskumu bolo aj sledovanie frazeologickej kompetencie v užšom zmysle – kompetencie frazeosémantickej (vysvetlenie významu): pri oboch parémiách sme zaznamenali, že respondenti si ich v mnohých prípadoch z hľadiska archisémy zamieňali (často uvádzali vysvetlenie ekvivalentne – prvej parémiou druhou a vice versa), t. j. chápali ich ako synonymné, k čomu ich zrejme zvädzalo jednak komponentové zloženie v oboch spojeniach (slovesá siať, žať), jednak ich významová súvislosť (pozri vyššie pri pramennej báze).

Tak ako pri prvej v našom texte pertraktovanej jednotke (frazolexémy *umývať si ruky*), aj v tomto prípade logickým krokom bolo sledovanie oboch parémií v nami vymedzených písaných textoch SNK v snahe zistiť, do akej miery sú slovenskými používateľmi jazyka uvedené FJ živé, frekventovane uplatňované v základnej či inej (modifikovanej/aktualizovanej) podobe.

<sup>27</sup> Иванов, Е. Е. – Мокиенко, В. М. (ред.): Лепта библейской мудрости. А-О, с. д., с. 62-63; Р-Я, с. 30-33.

Najskôr sa pozrieme, ako sa v korpusových zdrojoch realizuje prvá sledovaná jednotka *Kto seje vietor, žne búrku*. Táto parémia – okrem svojej základnej podoby – má tendenciu uplatňovať sa ako slovesná frazéma typu *siat' vietor, (zo)žať búrku*. Modifikácia formálnej podoby pritom môže, ale nemusí vyplývať z potreby zapojenia danej parémie do kontextu (intratextu). Možno to dokladovať na príkladoch, keď sa v ľavostrannej pozícii uplatňuje lexikálno-premenlivý komponent ako životný participant (ale aj neživotný), a to jednak bez intencionálnej snahy o významový posun (príklady pred dvojitou lomkou), jednak s intencionálnym významovým posunom – v prípade, že subjekt deja v prvej časti nie je totožný s tým, ktorý je v časti druhej (t. j. ide o aktualizovaný posttext)]:

- Sebastian však tvrdí, že súkromní *investori, ktorí sejú tento vietor, môžu čoskoro zožať len búrku*. / ... no každý si môže zvoliť, či bude dbať o harmonické vzťahy, alebo *siat' vietor a žať búrky*. / *Náročné reformy*, ktoré po celej Európe *sejú vetry a žnú búrku*, by sa dali na Slovensku... // *Premiér totiž pridllho sial vietor a búrku*, bohužiaľ, *žneme všetci*. / *Politici sejú vietor a ľadové krúpy, ale búrku má žať národ*.

Výraznejšou formálno-významovou obmenou základného modelu parémie (aktualizovaným posttextom) je napr. zásah do oboch častí štruktúry na základe obmeny slovesných väzobných komponentov – apelatívnych (prvý posttex) či propriálnych (druhý posttext):

- *Kto seje úspech, žne závisť* / „*Kto Bassa seje, bude žať Beltrana*“,“ sarkasticky skonštatoval Holczer s poukázaním na angažovanie Taliana Ivana Bassa...

V druhom prípade pochopenie danej aktualizácie v denníku Šport (13. 07. 2008) sa však odvíja od poznania širších kontextových relácií – makrokontextu (Dopingový škandál v cyklistike: vylúčenie I. Bassa z pretekov pre podozrenie z dopingu – dvojročný trest za pozitívny test počas Tour de France v r. 2008 pre cyklistu Manuela Beltrána).

V korpusových zdrojoch sa parémia *Ako kto seje, tak žne* v tejto lexikograficky zachytenej podobe prakticky neuplatňuje. Vyskytuje sa v jej prvej časti preferenčne s komponentom čo namiesto *ako*, teda *Kto (si) čo zaseje / Čo kto zaseje*, prípadne s náhradou záměna *kto* za substantívum so všeobecným významom *človek* – *Čo človek zaseje*, prípadne *Čo (si) zaseješ*, t. j. preferované je väzobné akuzatívne doplnenie pred adverbialným.

V sekulárnych textoch mediálnej sféry sa metaforickosť využíva nielen v podobe parémie, ale aj slovesného syntagmaticko-koordinatívneho uplatnenia *siat' niečo, žať niečo* s lexikálno-premenlivým subjektovým komponentom (aj s prípadnou konkretizáciou akuzatívneho komponenta):

- A presne tak *dnes žne Európa to, čo vo vzťahu ku krajinám tretieho sveta dlhé roky siala*. / ... prvá *podpredsedníčka* však len *žne to, čo sama pomáhala siat'*. / *Tarabas slovenských hoaxov žne, čo spolu s ostatnými médiami sial*. / *Čo teda budeme ... v súčasnosti siat', dôsledky toho budeme musieť ... žať*. / ... *žnú, čo roky siali a päťnásobná medailová žatva nie je výstrelom do tmy*. // *Potrebuje to aj duch doby, aby mal kto niesť bremeno sveta, siat' a žať dobro, pracovať a obohacovať sa navzájom*. / *Treba siat' iba dobro, aby sme v budúcnosti mohli iba dobro žať*. / *Sejme/te lásku – lásku žať budeme/te*.

Aj pri tejto parémii sa možno stretnúť s modifikáciami či snahou o aktualizáciu:

- *Sejú čoraz menej, ako chcú žať...* / Úspechy sú výsledkom „*potu a krvi*“, *treba „siat', až potom žať...* / *Jeden sial, druhý žal* / ... *mojou službou je siat', nie žať*. / *No ak chceme žať, musíme aj siat'*. / *Sial milosť, ale žal krutosť*. / Lenže za podmienok, že *jeden sial a druhý žal*, už ďalšia spolupráca nemohla existovať.

Sledujúc uplatnenia oboch parémii v SNK, možno konštatovať isté rozdiely: prvá z nich *Kto seje vietor, (zo)žne búrku* sa vyskytuje preferenčne v profánných textoch (v náboženských komunikátoch

minimálne), druhá je využívaná v oboch typoch textov, avšak v náboženskej komunikačnej sfére preferenčne v podobe pramenného východiska (ojedinele bez citátového uplatnenia).

### **Záver**

Ako z prezentácie výsledkov sociolingvistických výskumov vyplýva, pokiaľ ide o trojjazykový výskum orientovaný na mladú generáciu (slovenskú, českú, ruskú), možno konštatovať, že priama úmera medzi schopnosťou identifikovať pramenný zdroj a frazeologickou kompetenciou (minimálne pri týchto troch FJ) neplatí. Napriek tomu, že ruskí respondenti uvedené FJ najmenej usúvzťazňovali s Bibliou, ich aktívna znalosť bola vyššia ako u slovenských a českých náprotivkov.

V rámci intrajazykových výskumov (slovensko-českých) v trojgeneračnom porovnaní sme zaznamenali dynamické zmeny, ktoré vykazujú divergentné/konvergentné tendencie: uvedomovanie či pociťovanie spätosti s pramenným východiskom na slovenskej strane má smerom k starším vekovým vzorkám medzigeneračne stagnujúci, cezgeneračne skôr stúpajúci trend, na českej strane jednoznačne medzigeneračne klesajúci; aktívna znalosť na slovenskej strane sa pri všetkých troch jednotkách vekom zvyšuje, na českej strane (s výnimkou frazeolexémy *umývať si ruky*) znižuje; neznalosť má medzigeneračne smerom k seniorom vo všeobecnosti na oboch stranách klesajúci trend. Spoločným menovateľom výskumov ako celku je aktívna znalosť parémie *Ako kto seje, tak žne*, ktorá je v reči komunikantov spomedzi skúmaných frazém najživšia, ako aj to, že ju probandi vo väčšej či menšej miere významovo stotožňujú s parémiou *Kto seje vietor, žne búrku*.

Komunikačný prístup, v kontexte slovenského výskumu ďalej rozšírený, umožnil sledovať vybrané jednotky: jednak z hľadiska živosti v reláciách ústne verzus písané (ak v úze slovenských probandov aktívna znalosť je najvyššia pri parémii *Ako kto seje, tak žne*, tak v rámci publicistických textov je najfrekvencovanejšia frazeolexéma *umývať si ruky*), jednak v relácii text – posttex, resp. frazéma/parémia a jej realizačná podoba, t. j. zaznamenať modifikačné/aktualizačné uplatnenia jednotiek prestížnymi používateľmi jazyka v diferencovaných komunikátoch (profánnych/náboženských), a to aj na pozadí intertextuality, návratu ad fontes – k Biblii.

## **From the Life of Selected Biblical Phrasemes**

Dana Baláková

Analysis of selected phrasemes *umývať si ruky* [to wash one's hands], *kto seje vietor, zožne búrku* [He who sows the wind, shall reap the whirlwind], *Ako kto seje, tak žne* [Whatever a man sows, that he will also reap] in the context of proto-text (Bible) - text (reflection in language(s)) – post-text (application in communication) made it possible to observe the life/vitality of these units in the interlinguistic/intralinguistic comparison, on the material basis of Slovak National Corpus and in the intersection of the religious and non-religious media spheres. The international character of the research demonstrated that the phrasemes in question are present in the languages as a common cultural heritage, differentially perceived by Slavic (Slovak-Czech-Russian) communicants in terms of their affiliation with the source (least on the part of Russian respondents), as well as active familiarity with the constituent parts in the usage of the respective respondent samples (with the young generation clearly highest on the Russian side). The Slovak intralinguistic research also confirmed the significant contribution of the media sphere (at least the platform of the print media under study) to the vitality of the units in question: prestigious users of the Slovak language use them frequently in written communication (most prominently the phraseo-lexeme *to wash one's hands*), especially of the secular type, in various realization forms, thanks to which they are continuously present in the (post)consciousness of the national community, despite the intergenerational (towards the younger respondents) decline in their active knowledge in speech and increasing ignorance of them.